

RAMUNĖ VASKELAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

DAIKTAVARDINIŲ JUNGINIŲ VARTOJIMAS PUBLICISTIKOJE

Daiktavardiniai junginiai (toliau – DJ) minimi visose lietuvių kalbos gramatikose, tačiau plačiausiai jose aprašoma viena tokių junginių grupė – daiktavardžių junginiai su kilmininku. Kiek daugiau pateikiama junginių su kai kuriomis prielinksninėmis konstrukcijomis, o junginių su kitais daiktavardžių linksniais minima mažai. Akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ ir tiesiogiai pasakyta, kad daik-

tavardžių junginiai su naudininku ir įnagininku yra negausūs (LKG III 206–207), junginiai su vietininku – neproduktyvūs, o junginiai su galininku – patys rečiausi iš visų DJ (LKG III 209). „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (DLKG) apie DJ produktyvumą nekalbama, tačiau tai, kad čia tepateiktas vienas kitas junginių su naudininku, galininku, įnagininku, vietininku pavyzdys (ir daug junginių su kilmininku), irgi paremia nuomonę, kad DJ, išskyrus junginius su kilmininku, lietuvių kalboje nėra darūs ar įvairūs.

Gramatikomis dažnai remiamasi daugelyje kalbos patariamųjų leidinių, kur pateikiami įvairūs kalbos taisymai. Tų taisyminių esama daug, jais tarsi paneigiama nuomonė, kad DJ – vartosenai nebūdingas žodžių junginių tipas. Iš skirtingais motyvais grindžiamų taisyminių visumos ryškėja toks bendrasis polinkis: konkrečių daiktavardžių junginiams būdingiausia laikoma požymio reikšmė, todėl kitus linksninius dažnai siūloma keisti požymio kilmininku; veiksmažodinių daiktavardžių junginių nedraudžiama vartoti veiksmažodiniams junginiams būdingomis reikšmėmis – objektine ir aplinkybinėmis, bet neretai juos irgi skatinama keisti junginiais su kilmininku.

Nors gramatikos rodo, kad lietuvių kalbai būdingiausi junginiai su kilmininku, o kalbos patariamuosiuose leidiniuose junginius su kitais linksniais ar prielinksninėmis konstrukcijomis irgi dažnai siūloma keisti junginiais su kilmininku, publicistikos sintaksė rodo atvirkščią reiškinį – junginius su kilmininku dažnai nurungia junginiai su kitais daiktavardžių linksniais ir prielinksninėmis konstrukcijomis. Kalbant apie gramatikose pateikiamos ir dabartinėje publicistikoje matomos vartosenos skirtumus, reikia turėti galvoje, kad kalbos aprašomuosiuose leidiniuose pagrindiniu šaltiniu dažniausiai laikoma grožinės literatūros kūrinių ir liaudies kalba.

Šiandieninė DJ vartoseną labai įvairi. Ji atskleidžia naujų polinkių ir kelia tam tikrų neaiškumų. Tuos polinkius čia ir apžvelgsime.

Publicistikoje plinta įvairios formaliosios raiškos junginiai. Ypač daug vartojama junginių su vietininku, pvz.: *Jos veikla apsiriboja trumpais blykstelėjimais proginiuose renginiuose* DnV 1997 11 14–20. *Nerimsta aistros dėl Vienos pokylio Vilniuje* LR 1999 01 29. *Spausdiname šio pokalbio Kaune ištrauką* LR 1999 09 11. *Ojuk Makedonijoje – daug albanų, kuriems tikrai nepatinka, kaip serbai elgiasi su jūtautiečiais Kosovo* LR 1999 02 27. Kai kurie spaudoje pavartojami daiktavardžių junginiai su vietininku yra visiškai neteiktini, pvz.: *Mūsų šalies vyrai pasaulio taurės varžybose plente*

(= plento varžybose) nelenktyniaus LR 1999 01 28. Šalies moterų rinktinės treke (= treko rinktinės) vyriausiasis treneris laukia finansavimo kelionei į Italiją LR 1999 01 29. Giedrius Naujaisiais metais norėtų daugiau gėrio žmonėse (= žmonių gerumo) ir... šali-ko E 2001 12 24–30.

Dažni ir junginiai su dar dviem netiesioginiais linksniais – naudininku ir įnagininku, pvz.: *Reikia nutraukti Jungtinių Tautų sankcijas Irakui* LR (R–V) 2001 01 06. *Greičiausiai žmonės išperka bilietus sėdimoms vietoms* LR 1996 11 16. *Sausio mėnesį pirmoji M. J. žmona padavė pareiškimą skyryboms* LR 1996 11 16. *Neaukšto ūgio, skvarbaus žvilgsnio vyras raudono aksomo apsiaustu ir sunkia šermuonėlių kepure kopia laiptais prie altoriaus* TVA 2002 01 01–08. *Po savižudiško skrydžio vaikinų kišenėje buvo surastas jo susižavėjimą O. bin Ladenų įrodantis raštelis* LR (R–V) 2002 01 12. *Sostinės viešosios policijos pareigūnai žada griežtai kontroliuoti prekybą pirotechnikos priemonėmis* LR 2001 12 08.

Rečiausiai vartojami junginiai su galininku, pvz.: *Tai trečiasis Dž. R. vizitas Lietuvoje ir paskutinis prieš NATO viršūnių susitikimą Prahoje lapkritį* R 2002 02 23. *Prieš įregistruojant anteną pravartu numatyti ir galimus keblumus žiemą* TVA 2002 01 10–18.

Junginių su prielinksninėmis konstrukcijomis vartojama taip pat gausiai, kaip ir junginių su vietininku, pvz.: *Jo išpūdingas paminklas iš juodojo granito su kolonomis ir šiandien traukia akį Kauno Eigulių kapinėse* LR 2002 01 12. *Neseniai „Lietuvos ryto“ televizijos laida „Moterų laimė“ nagrinėjo temą apie vienišas moteris* TVA 2002 01 19–25. *Kai aktoriai sužinojo, kad jie dalyvaus vaidinime pagal žydų anekdotus, trupės žvaigždės paskelbė boikotą* LR 2001 09 14. *Tokioje prabangioje aplinkoje stresus dėl verslo Kinijoje patyrę užsieniečiai turėtų pailsėti* LR 1996 11 21.

Iš čia pateiktų pavyzdžių matyti, kad vartosenoje paplitę DJ yra labai nevienodi. Juos skiria ne tik priklausomojo dėmens forma, bet ir pagrindinio žodžio leksinės bei darybinės ypatybės, junginio semantika, ryšys su kitais sakinio žodžiais ir kt.

Pagal pagrindinio junginio dėmens leksines ypatybes galima skirti dvi aptariamųjų junginių grupes. Pirmąją grupę sudarytų DJ, kurių pagrindinis dėmuo yra abstraktusis daiktavardis. Iš šios grupės spaudoje ypač gausūs tarptautinių daiktavardžių junginiai, pvz.: *Sankcijos Irakui nebus atšauktos tol, kol nebus įsitikinta, kad šalis su-*

naikino visus savo masinio naikinimo ginklus LR 1999 01 19. *Polemiką atskairomis temomis koordinuoja moderatoriai iš arkivyskupijos* LR 2001 11 17. *Prizininkų iš 36 šalių laukia finalinis konkursas Londone* V 1997 09 06. *Penktadienį Londone rengiamas susitikimas, skirtas krizei Kosove* LR 1999 01 29. *Tačiau tokiu būdu ji tik diskredituoja vienintelį galimą taikos derybų dalyvį, kuris neatmeta kompromiso su Izraeliu galimybės* LR 2001 10 20. *Jau 300 metų britų ir ispanų santykius temdo konfliktas dėl Gibraltaro* E 2002 02 11–17.

Iš lietuviškųjų abstraktų linksnius bei prielinksnes konstrukcijas dažniausiai prisijungia priesagos *-imas* vediniai, pvz.: *Generalinė prokuratūra pradėjo ir antrą tarnybinį patikrinimą dėl spaudimo pareigūnams* R 2001 11 24. *Dvišalių susitikimų Šanchajuje metu G. W. Bushui pavyko užsitikrinti ir Kinijos paramą* LR (R–V) 2001 10 27. *Ne mažiau absurdiškais galima pavadinti kaltinimus Baltijos televizijai* V 1997 12 06.

Taip pat dažnai DJ sudaro abstraktūs priešdėliniai daiktavardžiai, pvz.: *Vakar Vilniuje viešėjęs NATO generalinis sekretorius lordas Dž. R. nedalijo pažadų dėl Lietuvos narystės aljanse* R 2002 02 23. *Bet jis taip pat puikiai supranta, kad be finansinės bei humanitarinės pagalbos iš užsienio išlaikyti šalyje stabilumo nepavyks* LR (R–V) 2001 12 22. *Taip jis įvertino didelius maestro nuopelnus Lietuvos menui ir kultūrai* V 1997 12 06. *Nuo vaikystės jaučiau polinkį į madą* R (B) 2002 01 26.

Antrąją publicistikoje vartojamų DJ grupę sudarytų tokie junginiai, kurių pagrindinis žodis yra konkretusis daiktavardis. Nors „Lietuvių kalbos gramatikoje“ ne kartą teigiama, kad veiksmazodinių abstraktų junginiai yra produktyvesni, vartoseną rodo, kad jiems pagal vartojimo dažnumą ne ką nusileidžia konkrečiųjų daiktavardžių junginiai. Jų pagrindinis žodis taip pat gali būti tarptautinis daiktavardis, pvz.: *Britų skulptorė L. P. savo studijoje Londono priemiestyje demonstruoja jau baigtą Velso princesės Dianos skulptūrą* LŽ 1999 08 28. *Svarbias įmones išstumia didieji prekybos centrai įvairiose miesto vietose* VP 2001 07–08. *Jos limuzinas atsitrenkė į tunelio po Almos aikšte koloną* LR 1999 02 27. Tačiau dažniau junginius sudaro lietuviški konkretieji daiktavardžiai, pvz.: *Pasaulio lietuvių centro parodų salėse Lemonte pražydo vasara* DnV 1997 11 28–12 04. *Bet kokie keliai į Vakarų Krantą ir Gazos ruožą aklina uždaryti* LR (R–V)

2001 10 27. *Savo straipsniuose spaudoje esu ne kartą piktinęs valstybės lėšų švaistymu* LR 1996 11 21.

Ypač sparčiai plinta tokie šios grupės junginiai, kai linksnį ar prielinksninę konstrukciją prisijungia asmenį ar jo pareigas žymintis daiktavardis. Kadangi gramatikose pavyzdžių, kur toks daiktavardis valdytų prielinksnines konstrukcijas, pateikiama vos vienas kitas, o junginių su naudininku ar vietininku iš viso neminima, galima manyti, kad jie vartosenoje išplito tik dabar. Iš tarptautinių daiktavardžių naudininką ar vietininką beveik visuomet turi žodžiai *ambasadorius*, *koordinatorius*, pvz.: *Buvęs Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje J. V. P. paskirtas užsienio reikalų viceministru* LR 2002 01 12. *Projekto koordinatorius Lietuvoje R. L. trumpai priminė šio projekto istoriją* V 1998 07 30. *Dabar jis dirba „Gydytojų be sienų“ misijoje Maskvoje medicinos koordinatoriumi Rusijoje* R 2001 12 20. Su tais linksniais pavartojami ir lietuviški tokių žodžių atitikmenys *pasiuntinys*, *vadovas*, pvz.: *Analitinę kalbą pasakė buvęs Vengrijos pasiuntinys Lietuvoje B. J.* LM 1996 03 13. *Jis artimiausiu metu turėjo būti paskirtas EABA vadovu Rytų Europai* LR 2001 12 08. Linksnius bei prielinksnines konstrukcijas prisijungia ir kitokius asmenis – ne atstovus ir ne pareigūnus – reiškiantys tarptautiniai ir lietuviški žodžiai, pvz.: *Kurdama ji negalvoja apie pirkėjas Amerikoje. Jai svarbiausia – aprengti klientes Lietuvoje* R (B) 2002 01 26. *Dauguma taksistų yra išeiviai iš įvairių pasaulio šalių[...]. Būtent todėl taksistais dažniausiai tampa emigrantai iš neturtingų šalių* LR 1998 12 19. *Todėl „Zee Tv“ strategai renginį orientavo būtent į žiūrovus Azijoje, Lotynų Amerikoje, Afrikoje ir Rytų Europoje* LR 2000 12 02.

Leksinės ir darybinės pagrindinio dėmens ypatybės svarbios junginio reikšmei, bet jo reikšmė dar labiau priklauso nuo paties junginio kilmės ypatybių. Šiuo požiūriu publicistikoje vartojamus DJ vėlgi galima skirti į dvi grupes: išvestinius ir neišvestinius.

Išvestiniai junginiai paprastai būna padaryti iš veiksmažodinių junginių, jie išlaiko veiksmažodžių valdymą, pvz.: *V. K. savižudybei ryžosi po to, kai buvo apkaltintas knygos vagyste iš knygyno* LR 2000 12 02. *Jis teigė nemanąs, jog dėmesio sutelkimas į Amerikos žemėje užsibuvusius atvykėlius iš Artimųjų Rytų padės nustatyti potencialius teroristus* LR (R–V) 2002 01 12. *Rimčiausiais strateginiais investuotojais į „Lietuvos dujas“ laikomi Prancūzijos „Gaz de France“ ir Vokietijos „Ruhrgas“* LA 2001 10 02.

Dabartinės publicistikos kalboje labai gajūs kitokie – neišvestiniai, su veiksmažodiniais junginiais nesusiję, junginiai, pvz.: *Vašingtonas nori, kad Uzbekija leistų savo teritorijoje įkurti bazę išpuoliams* LR (R–V) 2001 11 10. *Centras Visbyje yra užmezgęs ryšius su Rodo miestu* LR 1996 02 03. *Ši prašmatni trijų aukštų parduotuvė Maskvos centre yra jos vyro nuosavybė* S 1999 01 29. *Į šį žaidimą Naujosios Zelandijos gyventojus įtraukė japonų iš Amagasės delegacija* R 2001 10 20.

Su veiksmažodiniais junginiais susiję DJ išlaiko veiksmažodiniams junginiams būdingas reikšmes – objektinę ir aplinkybines. Objektinę reikšmę dažniausiai turi junginiai su naudininku, įnagininku ir prielinksninėmis konstrukcijomis, pvz.: *Šalies įstatymai numato griežtą atsakomybę už bet kokias fizines bausmes vaikui* KP 2001 06. *Drauge sumažėtų ir parama laikinajai vyriausybei* LR (R–V) 2001 12 22. *Skrydis Vokietijos oro linijų „Lufthansa“ lėktuvu iš Vilniaus iki San Paulo truko beveik 19 valandų* LR (GB) 2001 12 15. *Deputatų grupė panoro pareikšti nepasitikėjimą vidaus reikalų ministru ir generaliniu prokuroru* LR (R–V) 2001 11 10. *Rumunijos gyventojai reiškia didžiulį nepasitenkinimą dėl nepavykusių reformų, korupcijos bei skurdo* LR (R–V) 2001 01 06.

Kai atitinkamų veiksmažodinių junginių reikšmės aplinkybinės, jas paprastai išlaiko ir DJ, pvz.: *Žiniai apie karališkąsias sužadėtuves Norvegijoje nebuvo abejingų* LR (GB) 2001 12 22. *Šiuo metu tai – greičiausias pinigų siuntimo į užsienį būdas* VP 2001 07–08. *Su sniegą valančia bendrove „Ordo“ atsiskaitys miesto savivaldybė, pavargusi nuo gyventojų skundų dėl užsnigtų ir neišvažiuojamų kelių* LR 2002 01 12.

Sunkiau nusakyti su veiksmažodiniais junginiais nesusijusių DJ reikšmes. Labai dažnai požymio, arba pažymimoji, reikšmė būna sumišusi su aplinkybine, neaišku, kurią sakinyje norėta pabrėžti. Aiškia požymio reikšmę paprastai turi tik konkrečiųjų neišvestinių daiktavardžių junginiai su įnagininku, pvz.: *Trumpakojai Islandijos poniai aksominiu plauku pakenčia minusinę temperatūrą* E 2001 12 24–30. *Piko metu eismą sankryžoje reguliuojančius policininkus ryškiomis liemenėmis vairuotojai pastebi iš tolo* S 2001 02 03.

Junginiai su kitais linksniais ir prielinksninėmis konstrukcijomis kartu turi ir pažymimąją, ir aplinkybinių reikšmių, pvz.: *Tai pirma-*

dienį pranešė šaltiniai Šiaurės aljanso karinėje vadovybėje LR 2001 10 20. Politinės ir ekonominės krizės ženklai šalyje, matyt, šiek tiek koregavo ir žmonių nuotaikas LR 1999 02 27. Vilniaus rajono policijos vadovai paprašė kolegų iš Baltarusijos pagalbos LR 2002 01 12. Pastaruoju metu J. L. gyvenimą apkartino istorija dėl pikantiškos vaizdajuostės TVA 2001 07 21–27.

Publicistikos tekstai rodo, kad DJ reikšmės yra susijusios ne tik su pagrindinio dėmens ar viso junginio ypatybėmis – jos priklauso ir nuo junginio dėmenų ryšio su kitais sakinio žodžiais. Apie šio ryšio santykį su DJ trumpai užsimenama „Lietuvių kalbos gramatikoje“: „Daiktavardžiai su aplinkybinių reikšmių linksniais bei prielinksninėmis konstrukcijomis yra nevienodai glaudžiai susiję. Glaudūs ryšiai tarp junginio dėmenų yra tada, kai pagrindinis dėmuo priklauso nuo kito daiktavardžio ir sakinyje neturi tiesioginio ryšio su veiksmažodžiu (*šuo su grandine ant kaklo*). Laisvesni ryšiai tarp junginio dėmenų susidaro tada, kai priklausomasis dėmuo yra susijęs ne tik su daiktavardžiu, bet ir su veiksmažodžiu. Pavyzdžiui, sakinyje *Nubalo rugiai ant kalno* konstrukcija *ant kalno* gali įeiti į du junginius: *nubalo ant kalno* ir *rugiai ant kalno*. Šios konstrukcijos ryšį su daiktavardžiu palaiko jos postpozicinė kontaktinė padėtis. Junginys suyra, pakeitus žodžių tvarką: *Nubalo ant kalno rugiai*“ (LKG III 184). Taigi atsižvelgiant į priklausomojo dėmens ryšį su sakinio veiksmažodžiu skiriami dvejopi – glaudaus ir laisvesnio ryšio – junginiai.

Publicistikoje labiau paplitę tokie junginiai, kurių priklausomasis dėmuo sakinyje susijęs ne tik su daiktavardžiu, bet ir su veiksmažodžiu, o pakeitus žodžių tvarką jis imtų priklausyti tik nuo veiksmažodžio, pvz.: *Tuo metu jis inicijavo pataisą, kuria būtų įvestas trejų metų moratoriumas tolesnei Aljanso plėtrai* (plg. *tolesnei Aljanso plėtrai būtų įvestas trejų metų moratoriumas*) LR 2001 10 29. *1991 m. jis buvo pirmasis europietis, laimėjęs tarptautinį konkursą Tokijuje* (plg. *Tokijuje laimėjęs tarptautinį konkursą*) DnV 1997 11 14–20. *Taip pat baiminamasi, kad gelbėtojams pavojaus nekeltų kai kurios ekstremistinės grupuotės, kurstančios kruviną pilietinį karą Kolumbijoje* (plg. *Kolumbijoje kurstančios kruviną pilietinį karą*) LR 1999 01 29. *Maskva nepasirengusi pateikti tikslų skaičių dėl mažinamos ginkluotės* (plg. *dėl mažinamos ginkluotės nepasirengusi pateikti tikslų skaičių*) LR (R–V) 2001 12 15. Dažnai tokie žodžių tvarkos kei-

timai beveik neturėtų įtakos sakinio prasmei. Galima būtų išvelgti tik nedidelius reikšmių skirtumus – kai DJ priklausomasis dėmuo siejamas su sakinio veiksmažodžiu, tada aiškiai pasakoma veiksmo aplinkybė, o kai siejamas su daiktavardžiu, galima išvelgti ir pažymimąją reikšmę. Vis dėlto dažnai kyla abejonių, ar autorius išties norėjo ją iškelti, ar toks DJ yra susidaręs atsitiktinai – dėl to, kad tam tikras linksnis ar prielinksninė konstrukcija yra atsidūrę po daiktavardžio, dažniausiai po papildinio ar aplinkybių. Tokie laisvu ryšiu siejami junginiai paprastai susidaro sakinio ar sakinio dėmens gale, pvz.: *Tuo metu gal ir nebuvo alternatyvos tokiam susitikimui* (plg. *tokiam susitikimui gal ir nebuvo alternatyvos*) LR 1998 12 12. *Tarptautinės bendrijos pasiūlytame Kosovo taikos sutarties plane numatyta amnestija visiems dalyvavusiems konflikte, jei jie nepadarė nusikaltimų žmonijai* (plg. *visiems dalyvavusiems konflikte numatyta amnestija, jei jie žmonijai nepadarė nusikaltimų*) LR 1999 03 06. Jei sakinytis turi išplėstinių dalyvinių, pusdalyvinių ar padalyvinių aplinkybių, tokie junginiai susidaro tų išplėstinių sakinio dalių gale, pvz.: *Vietiniai mokesčių inspektoriai jau daro spaudimą patentininkams, gąsdindami nuobaudomis už netinkamą apskaitą* (plg. *patentininkams jau daro spaudimą, už netinkamą apskaitą gąsdindami nuobaudomis*) LR 2002 01 12.

DJ vartojimo polinkiai sietini su sakinio žodžių tvarkos polinkiais – aplinkybių kėlimu į sakinio galą. Nors išsamių lietuvių kalbos žodžių tvarkos tyrimų ir nėra, vis dėlto linkstama manyti, kad neutralios žodžių tvarkos atvejais aplinkybės reiškiančios žodžių formos dažniausiai eina prieš tiesioginį papildinį, o aplinkybės, savo reikšme siejamos su visu sakiniu, pasakomos sakinio pradžioje (DLKG 1997: 652). Dabartinės publicistikos kalba rodytų priešingą polinkį – aplinkybės, ypač vietos aplinkybė, dažniausiai yra nukeliamos į sakinio galą po papildinio. Tada savaime susitelkia daiktavardinių sakinio dalių grandinės, ir galima manyti, kad jos sudaro žodžių junginius. Tokių tariamų DJ ypač daug vartojama pagal anglišką spaudą („Newsweek“, „News“, „The Guardian“, „The Economist“ ir kt.) ar pagal angliškų informacinių agentūrų (AP, CNN, BNS, „Interfax“) pranešimus parengtų ar tiesiog išverstų straipsnių sintaksėje, tai leistų daryti prielaidą, kad tokių DJ plitimui turi įtakos anglų kalba. Žinoma, kad anglų kalbos žodžių tvarka yra fiksuota ir vietos, priežasties ar kitokios aplinkybės beveik visuomet pasakomos sakinio gale. La-

bai tikėtina, kad skubiai verčiant jos ten ir paliekamos, juolab kad ir lietuvių kalba tam nesipriešina – aplinkybės pasakyti sakinio pradžioje yra tik jos polinkis, o ne griežta taisyklė. Tam tikrais atvejais tokios žodžių tvarkos gali reikalauti loginis sakinio kirtis.

Paprastai kalbos reiškinių vartojimą lemia ne vienas, o daug veiksnių. DJ plitimą, matyt, irgi lemia įvairios aplinkybės. Kaip matėme, spaudoje dažnai vartojami tarptautinių ar lietuviškų abstrakčiųjų daiktavardžių junginiai. Taigi DJ plitimą turbūt galima sieti ir su tokių daiktavardžių plitimu lietuvių kalboje ar apskritai su kalbos daiktavardžimu.

Publicistikai ypač svarbu, kad daiktavardinė raiška dažnai būna glaustesnė ir patogesnė už veiksmažodinę. Pavyzdžiui, sakinio *Ekskursijos po Baltuosius rūmus metu V. Putinas pareiškė susirūpinimą dėl tarptautinės bendruomenės reakcijos į antiteroristinį karą Afganistane* (LR (R–V) 2001 11 17) turinį galima perteikti ir veiksmažodinėmis priemonėmis (*Apžiūrindamas Baltuosius rūmus V. Putinas pareiškė esąs susirūpinęs, kaip tarptautinė bendruomenė reaguos į antiteroristinį karą, vykdomą Afganistane*), tačiau sakiny bus kur kas ilgesnis. Vis dėlto ne visada veiksmažodinis raiškos būdas būna labiau išplėstas nei daiktavardinis. Tokiais atvejais daiktavardinėms raiškos priemonėms pirmenybė, matyt, teikiama todėl, kad daiktavardinė raiška sakinį daro lyg ir oficialesnį, net suteikia jam svarbos atspalvį. Pavyzdžiui: *Po dvejų metų pertraukos atnaujintas nuvertėjusių rublinių indėlių grąžinimas pirmajai gyventojų grupei* (LR 2002 01 12) skamba oficialiau nei *Po dvejų metų pertraukos nuvertėję rubliniai indėliai grąžinami pirmajai gyventojų grupei*. Taip rašyti darosi tam tikra laikraščių mada – atrodo, kad DJ tampa būdingu publicistikos tekstų elementu. Žinia, publicistikoje mados plinta labai greitai, o su tuo susijusi dar viena jos ypatybė – polinkis į kalbinius šampus. Jais mintį perteikti lengviau nei kokiomis kitomis sintaksinėmis priemonėmis. Greitai rengiant ir verčiant tekstus kitokių priemonių ieškoti paprasčiausiai nelieka laiko, o dažnai nėra nė noro.

DJ plitimą, matyt, palaiko ir tai, kad junginiai su kilmininku, kuriais skatinama keisti kitokius DJ, dažnai turi kitokį reikšmės atspalvį. Gali būti, kad ir pati vartoseną kilmininko ir kitų linksnių funkcijas skaido. Pavyzdžiui, sakinyje *Stebėtojų grupei pavyko įtikinti etninių albanų partizanus nepulti policijos patrulių Vidurio Kosove* (LR 1999 02 27) pavartotą vietininką, atrodo, galėtume

keisti kilmininku (plg. *Vidurio Kosovo policijos patrulių*), tačiau perdėta logika, matyt, reikalaus išvelgti reikšmės skirtumų: policijos patruliai Vidurio Kosove gali būti ir ne Vidurio Kosovo policijos patruliai, o, pavyzdžiui, amerikiečiai. Tie patys perdėtos logikos reikalavimai, matyt, skatina išvelgti skirtumus tarp junginių *narystė Europos Sąjungoje* ir *Europos Sąjungos narystė*; *valdžia Kabule* ir *Kabulo valdžia*; *šaltiniai Vidaus reikalų ministerijoje* ir *Vidaus reikalų ministerijos šaltiniai* ir kt.

Kilmininkas dažnai netinka stiliaus sumetimais – kai pažymimasis žodis turi kelis pažyminius, pasakytus kilmininko linksniu, sakinyje dažnai susidaro kilmininkų grandinės. Norint jų išvengti tenka rinktis kitą linksnį, pvz.: *Ji mėgdžioja savo anytos Indiros Gandhi manieras, balso moduliacijas, net jos pomėgį švelnių spalvų sariams* (plg. *jos švelnių spalvų sarių pomėgį*) E 1999 02 08–14. *Penkiolikos narių JT Saugumo Taryba, vakar posėdžiavusi už uždarytų durų, svarstė, kaip atgauti kontrolę dėl nusiginklavimo krizės Irake* (plg. *Irako nusiginklavimo krizės kontrolę*) LR 1999 01 29.

Kilmininkas kitų linksnių ar prielinksnių konstrukcijų beveik niekuomet nepakeičia tada, kai aplinkybinės reikšmės linksnis ar prielinksninė konstrukcija yra nukelta į sakinio galą ir labiau priklauso nuo sakinio veiksmažodžio nei nuo daiktavardžio, pvz.: *Juk Račkako žudynės parodė, jog partizanai nesugeba apginti žmonių savo kontroliuojamoje teritorijoje* (plg. *savo kontroliuojamos teritorijos žmonių*) LR 1999 01 23. *Maskva nepasirengusi pateikti tikslų skaičių dėl mažinamos ginkluotės* (plg. *mažinamos ginkluotės skaičių*) LR (R–V) 2001 12 15. *2000-ųjų antroje pusėje pagyvėjo kontaktai tarp abiejų Korėjų* (plg. *abiejų Korėjų kontaktai*) LR 2001 10 27. Pagal juos tokie patys ar panašūs junginiai, turintys ne kilmininko linksnį, gali plisti ir tada, kai jokios aplinkybės jo vartoti netrukdo.

Junginiai su kilmininku nėra vienintelis junginių su kitais linksniais ir prielinksninėmis konstrukcijomis pakaitas. Lietuviškai rašytuose (ne verstiniuose) straipsniuose DJ dažnai išvengiama pasakant dalyvį, pvz.: *Amerikoje rugsėjo mėnesį įvykdyti teroro aktai ir prasidėjęs karas Afganistane iš esmės neturėjo įtakos bilietų prekybai* (plg. *teroro aktai Amerikoje rugsėjo mėnesį ir karas Afganistane*) LR (SA) 2001 10 20. *Dabar P. K. lanko jos kapą netoli nuo centro esančiose Jeruzalės kapinaitėse* (plg. *Jeruzalės kapinaitėse netoli nuo centro*) LR 1999 01 29. *Sprendimas buvo priim-*

tas vakar rytą Prištinios teismo medicinos institute vykusiame posėdyje (plg. posėdyje Teismo medicinos institute Prištinoje) LA 1999 01 23.

DJ išvengiama vartojant prijungiamuosius sakinius, pvz.: *Ketvirtadienio vakarą JAV gynybos sekretorius D. R. nenorėjo komentuoti pranešimų, kad O. bin Ladenas paspruko į Pakistaną* (plg. *pranešimų apie O. bin Ladeną pasprukimą į Pakistaną*) LR 2001 12 29. *Vis daugiau norvegų norėtų, jog (=kad) Norvegija taptų Europos Sąjungos nare* (plg. *norėtų Norvegijos narystės Europos Sąjungoje*) LR 1998 12 19.

Neverstiniuose straipsniuose aplinkybės paprastai pasakomos sakinio pradžioje, prieš tiesioginį papildinį, taigi nesusidaro tariamųjų junginių, pvz.: *Vilniuje, Katedros aikštėje, įžiebta Kalėdų eglė* (plg. *Įžiebta Kalėdų eglė Katedros aikštėje Vilniuje*) LR 2001 12 08. *Savivaldybė dėl klubo ateities kol kas nepriėmė jokio sprendimo* (plg. *Savivaldybė kol kas nepriėmė jokio sprendimo dėl klubo ateities*) R 2002 01 26. Apskritai mintis dažnai yra perteikiama gyvesnėmis veiksmazodinėmis konstrukcijomis, pvz.: *Sunki Argentinos ekonominė padėtis ir dabartinės laisvąją rinką smerkiančios vyriausybės gaivinimo strategija ypač rūpi toms Europos šalims, kurios ketina įstoti į Europos Sąjungą* (plg. *siekia narystės Europos Sąjungoje*) LR 2002 01 12. *Kovojo su terorizmu abiejų pusių jėgos matuojamos kitais matais* (plg. *Kovoje su terorizmu*) LR (R–V) 2001 12 08.

Dabartinėje publicistikoje DJ vartojama kur kas daugiau ir įvairresnių, negu jų pateikiama lietuvių kalbos gramatikose. Jų gausa ir įvairovė ypač ryški verstinės publicistikos tekstuose, o tai leidžia manyti, kad DJ plitimui turi įtakos svetimų kalbų sintaksė. Tačiau ši reiškinį palaiko ir daug kitokių lingvistinių bei nelingvistinių veiksnių. Kad galėtume jį suprasti ir įvertinti kalbos kultūros požiūriu, reikia išsamios DJ analizės. Čia tenorėta atkreipti dėmesį į DJ plitimą, naujus vartojimo polinkius ir parodyti, kad lietuvių kalba turi įprastesnių, dažnai ir gyvesnių raiškos būdų.

Gauta 2002 06 10

LITERATŪRA

- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- LKG III – *Lietuvių kalbos gramatika* 3, Vilnius: Mokslas, 1976.

ŠALTINIAI

- Dnv – Dienovidis (savaitraštis)
- E – Ekstra (savaitinis žurnalas)
- KP – Kelionės ir pramogos (žurnalas)
- LA – Lietuvos aidas (dienraštis)
- LM – Literatūra ir menas (savaitraštis)
- LR – Lietuvos rytas (dienraštis)
- LR (GB) – Gyvenimo būdas („Lietuvos ryto“ priedas)
- LR (R-V) – Rytai – Vakarai („Lietuvos ryto“ priedas)
- LR (SA) – Sporto arena („Lietuvos ryto“ priedas)
- LŽ – Lietuvos žinios (dienraštis)
- R – Respublika (dienraštis)
- R (B) – Brigita („Respublikos“ priedas)
- S – Stilius („Lietuvos ryto“ savaitinis priedas)
- TVA – Televizijos antena („Lietuvos ryto“ savaitinis priedas)
- V – Veidas (savaitinis žurnalas)
- VP – Vadovo pasaulis (žurnalas)